

ПАРЕМІЇ ЯК ОБ'ЄКТ ЕТНОЛІНГВОПСИХОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ _____

У статті проаналізовано різні підходи до дослідження паремій у когнітивних, лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, етнопсихологічних студіях; з'ясовано деякі причини, що призводять до суперечливості висновків, які ґрунтуються на аналізі паремій в одномовних і зіставних дослідженнях.

Ключові слова: паремія, об'єкт / спосіб / принцип аналізу, національне, універсальне.

Сучасна лінгвістика переживає «фольклорний бум». Матеріали різних фольклорних жанрів широко використовуються в лінгвокультурологічних, етнолінгвістичних, когнітивних, лінгвосоціотичних, нейропсихолінгвістичних дослідженнях з огляду на те, що саме фольклор є тим незамуленим джерелом, яке дає змогу осягнути живу сутність національних традицій, збагнути предковічні духовні й моральні цінності народу, зрозуміти етнічні особливості сприйняття, мислення, спілкування. Особливу пізнавальну цінність у цьому плані мають паремії, що є концентрацією усталених форм розумової діяльності етносу, і вводять нас, за І. Франком, «у дух язика, у психологію народу»¹. Паремійні фонди цікаві не лише як результат акумулювання та систематизації соціокультурного досвіду, але й соціальної адаптації найрізноманітніших виявів конвенційних норм культурного регулювання, що виявляються на ментальному рівні: панівної моралі, цінностей та оцінних критеріїв, норм етикету, звичаїв, обрядів, побутової ерудиції в соціально-гуманітарних і природничо-наукових знаннях². Унікальність логіко-семіотичної, структурної й образної організації прислів'їв і приказок виділяє їх з-поміж інших жанрів фольклору і робить невичерпним джерелом дослідження для багатьох наук. Спільність не лише об'єкта досліджень, а й їх основних завдань, спрямованих на пошуки світоглядних засад колективного творця паремійних фондів мов, об'єднує дослідників, які репрезентують різні

¹ Франко І. Передмова до першого тому // Галицько-руські народні приповідки : Етнограф. зб.— Л., 1905.— Т. 14.— С. XIX.

² Морозов А. В. Фольклор в духовной культуре восточных славян: ментальные предпосылки функционирования.— Вильнюс, 2005.— С. 92.

галузі гуманітарних знань, зокрема пареміологів³, лінгвістів⁴, етнопсихологів⁵ і філософів⁶. Проте відсутність чітких критеріїв аналізу паремій, принципів відбору матеріалу, неврахування його специфіки й особливого статусу в мовній системі, співвідношення універсального й національного в різних типах паремій, зокрема в дослідженнях на матеріалі однієї мови, часом призводить до викривлення їх результатів, суперечливих висновків при розгляді прислів'їв і приказок навіть однієї тематичної групи чи блоку в працях різних авторів. Таку методичну невпорядкованість досліджень, з одного боку, можна було б вважати «хворобою росту», адже у вказаному ракурсі паремії виступають об'єктом аналізу лише два останні десятиліття, хоча, з другого боку, за цей період часу написано чимало праць, передусім лінгвістичних, розгляд яких виявляє зазначені суперечності і ставить під сумнів обґрунтованість пошуків відображення способу мислення певних етносів у їх паремійних корпусах. Так, традиційна схема аналізу концептів у сучасних працях з когнітивної лінгвістики включає кілька етапів: досліджується етимологія слова-імені концепту, його словникові дефініції, словотворчі потенції, синтагматичні зв'язки, особливості репрезентації у фразеологізмах, пареміях й афоризмах, які вербалізують його зміст, іноді залучаються дані асоціативних експериментів. За такою схемою проводилося дослідження в колективній «Антології концептів» за редакцією В. Карасика та І. Стерніна (М., 2007), покликаній через аналіз сукупності мовних засобів, що об'єктивують концепт, сформулювати уявлення про його зміст і структуру в концептосфері. Подібні студії потребують пошуків комплексного підходу до характеристики різномірних мовних фактів із урахуванням їх специфіки, що мало б забезпечити продуктивність й об'єктивність дослідження в кожній із його частин. Однак вивчення результатів аналізу паремійної репрезентації концептів у згаданій «Антології» в багатьох випадках не засвідчує ні продуктивності, ні об'єктивності. Наприклад, одна з частин комплексної характеристики концепту «ривасу» в лінгвокультурі США ґрунтується на розгляді 63 прислів'їв і приказок⁷. 28 із них подано в тексті статті для ілюстрування результатів паремійного аналізу. Характерно, що навіть побіжний зіставний розгляд відповідних тематичних блоків прислів'їв і приказок англійської й української мов виявляє, що лише п'ять із наведених паремій не мають відповідників в українському паремійному корпусі, а

³ Крикманн А. А. К проблематике исследования содержания и мировоззрения пословиц : Автореф. дис. ... канд. филол. наук.— Таллин, 1975.— 55 с.

⁴ Голубовська І. О. Етнічні особливості мовних картин світу : Монографія.— 2-е вид.— К., 2004.— С. 208–253; Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов.— 2-е изд., испр. и доп.— М., 2003.— С. 256–276; Sitarz M. Yiddish and Polish proverbs. Contrastive Analysis against Cultural Background.— Kraków, 2000.— 161 p.; Плотницкая С. В., Вит Н. П. Национальные менталитеты и их отражение в русских и английских пословицах.— <http://www.universite.ru/lingvo/0603/0603010201.rtf>; Макишанцева Н., Захаренкова М. Пословицы с концептом «дружба» в русском и немецком языках как отражение народного менталитета // Свое и чужое в европейской культурной традиции: литература, язык, музыка : Сб. докл.— Н. Новгород, 2000.— С. 254–260; Привалова И. В. Отражение национально-культурных ценностей в паремнологическом фонде языка // Язык, сознание, коммуникация : Сб. статей.— М., 2001.— Вып. 18.— С. 10–16.

⁵ Таглін С. Про народні паремії, національну свідомість та «малоросіянство» як етнопсихологічний феномен // Збірник Харківського історико-філологічного товариства.— Х., 1994.— Т. 3.— С. 21–28; Таглін С. А. Паремия как этнический спецификатор ассоциативных структур сознания // Актуальные проблемы современной психологии : Материалы науч. чтений, посвящ. 60-летию Харьков. психолог. шк.— Х., 1993.— С. 94–99; Gibbs R. W., Beitel D. What proverb understanding reveals about how people think // Psychological bul.— 1995.— N 118.— P. 133–154.

⁶ Тийтманен Т. Э. Языковой афоризм как мировоззренческое отражение бытия обыденным сознанием : Автореф. дис. ... канд. философ. наук.— Свердловск, 1985.— 17 с.

⁷ Прохвачева О. Г. Приватность // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина.— М., 2007.— С. 150.

частина з них є універсальними паремійними зразками, що мають античне чи біблійне походження, і відомі більшості європейських мов. Із десяти негативно і шести позитивно оцінених типів поведінки, виділених при аналізі англійських паремій, лише один (пейоративно маркована «фамільярність у стосунках») не реалізується в українському паремійному корпусі, що в українсько-англійському міжмовному зіставленні є радше промовистою характеристикою специфіки українського світогляду, ніж англійського, оскільки українська мова (як і більшість інших слов'янських мов) не прийняла загальновідомого (таким його вважав ще на поч. V ст. святий Августин⁸) латинського прислів'я *Nimia familiaritas parit contemptum* — «Надмірне панібратство породжує презирство»⁹, яке було скальковане англійською мовою — *Familiarity breeds contempt* — і широко вживається (засвідчене у більшості давніх і сучасних паремійних словників, використовується у творах класиків) у Великій Британії з часів Чосера¹⁰. Ця паремія поширилася і в американському варіанті англійської мови, набувши тут певних видозмін та інтерпретацій¹¹. Французькі пареміографи подають прислів'я *La familiarité engendre le mépris* із посиланням на латинське першоджерело¹². Значне поширення наведеної паремії, як і її античне походження, не дають підстав вважати це прислів'я виразником власне англійської побутової свідомості. Крім того, поспішними є висновки про негативну оцінку панібратства в англійській мовній картині світу, що ґрунтуються на аналізі вказаної паремії, оскільки в англійському паремійному корпусі побутує також прислів'я, утворене вже на національному ґрунті (відоме з джерел 1647 р.), в якому позитивна оцінка фамільярності виражена експліцитно: *Four good mothers have four bad daughters: truth, hatred; prosperity, pride; security, peril; familiarity, contempt* (ODP, 283) — «Четверо добрих матерів мають чотирьох поганих дочок: правда — ненависть; процвітання — гордість; безпечність — ризик; фамільярність — презирство». Таким чином, пропонуваній паремійний аналіз не можна вважати результативним, оскільки він не виявляє жодних додаткових характеристик національно маркованого концепту «privacy», а постулює універсальні типи суспільної поведінки та їх потенційну оцінку, реалізовані в паремійному корпусі англійської, як і більшості європейських мов. Безрезультатність подібних досліджень закономірна, адже вони не враховують особливостей паремійного матеріалу, специфіки якісного складу паремійних фондів мов, що мають значну частину різних за своєю природою універсальних елементів. Тому й досі залишається актуальним один із критеріїв аналізу прислів'їв і приказок, постульований Е. Кокаре три десятки років тому: «досліджувати паремії кожного народу ізольовано, не беручи до уваги паралелі у фольклорі інших народів, означало б описувати лише зовнішній бік цих специфічних явищ культури, не торкаючись їх суті»¹³. Хоча, з іншого боку, й універсальні паремійні одиниці можуть бути релевантними для характеристики особливостей національного світобачення, адже «своєрідність національної ментальності кожного народу — це цілісна система, де дуже часто

⁸ The Penguin Dictionary of Proverbs.— 2nd ed. / Ed. by R. Fergusson & J. Law.— Penguin Books, 2000.— P. 96 (далі — PDP).

⁹ Цимбалюк Ю. В. Латинські прислів'я і приказки.— К., 1990.— С. 224 (далі — ЛПП)

¹⁰ The Oxford Dictionary of English Proverbs.— 3rd ed. / Ed. by F. P. Wilson.— Oxford, 1992.— P. 243 (далі — ODP).

¹¹ Proverb wit & wisdom. A treasury of proverbs, parodies, quips, quotes, clichés, catchwords, epigrams and aphorisms / Comp. by L. A. Berman; with assist. by D. K. Berman.— New York, 1997.— P. 132–133 (далі — PWW).

¹² Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes par M. Maloux.— Paris, 2001.— P. 181 (далі — DPSM).

¹³ Кокаре Э. Интернациональное и национальное в латышских пословицах и поговорках.— Рига, 1978.— С. 6.

важить не стільки абсолютна її специфічність, — в кожній-бо її рисі можна знайти ті чи інші аналоги з-поза даного етносу, — скільки неповторне поєднання свого і спільного з іншими народами, а нерідко з огляду на це й своєрідна питома вага, сприйняття й розвиток у ній спільного з іншими народами»¹⁴.

Важливо також урахувувати й те, що паремії належать до групи тих мовних знаків, які репрезентують інформацію, що є результатом тривалої культурно-ціннісної обробки, тому дослідження паремійних текстів доцільно проводити в синхронно-діахронному аспекті, адже «аналіз культурного в мові має ретроспективний та історичний характер; він подібний до пригадування»¹⁵. Х. Касарес наголошує, що виражальна сила прислів'я міститься не в його образах, а в паралелізмі між теперішнім моментом і моментом минулим, який установлюється за допомогою певних слів¹⁶. Крім того, когнітивні феномени, що відповідають за використання мови в реальному часі типу *on-line* (оперативна пам'ять, увага, активізація), можуть, використовуватися лише частково при розгляді використання знаків лінгвокультури в живому сучасному мовленні, та й то в тісному взаємозв'язку з категоріями і структурами типу *off-line* (довготривала пам'ять, система категорій і категоризація, структури подачі знань, лексикон тощо)¹⁷.

Чимало сучасних праць, що ґрунтуються на аналізі паремійного матеріалу, подають надто категоричні, мало обґрунтовані висновки, які не об'єктивуються в задекларованому об'єкті дослідження. Так, наприклад, І. Палашевська, проводячи зіставне міжмовне моделювання культурного концепту «закон» у побутовій та правовій свідомості на матеріалі англійської і російської мов, на основі розгляду прислів'їв і приказок зіставлюваних мов стверджує, що саме розуміння закону як гаранта свободи в англійській культурі та межі в російській визначає ставлення до нього, що виражається в англійських пареміях у позитивних конотаціях, у російських — у негативних¹⁸. На її думку, російські прислів'я *Закон, что дышло: куда повернешь, туда и вышло; Суди не по закону, а по совести; Закон что паутина — шмель увязнет, муха проскочит* підтверджують правдивість думки М. Салтикова-Щедріна про те, що «найгірші закони — в Росії, але цей недолік компенсується тим, що ніхто їх не виконує»¹⁹. Подібні переконання висловлює й А. Мельникова, вважаючи, що специфіку російського національного характеру легко зрозуміти, порівнявши дві приказки — латинську *Dura lex, sed lex* (Суворий закон, але ж закон) і російську — *Закон — что дышло, куда повернешь — туда и вышло*²⁰. Така одноставність висновків російських дослідників, очевидно, спонукала українського вченого А. Приходька, не провівши власного аналізу, але довіряючи С. Воркачеву, стверджувати, що в російських пареміях передано вкрай негативне ставлення до закону та чиновників, протиставлено правосуддя і суд совісті, формальне право і право-справедливість: *Где суд, там и неправда; В суд пойдешь, правды не найдешь; Все бы законы потонули да и судей бы перетопили*²¹.

¹⁴ Ткаченко О. Б. Мова і національна ментальність (Спроба сучасного синтезу).— К., 2006.— С. 5.

¹⁵ Брагина Н. Г. Фрагмент лингвокультурологического лексикона (базовые понятия) // Фразеология в контексте культуры.— М., 1999.— С. 132.

¹⁶ Касарес Х. Введение в современную лексикографию.— М., 1958.— С. 204.

¹⁷ Алефиренко Н. Ф. Поэтическая энергия слова / Синергетика языка, сознания и культуры.— М., 2002.— С. 166.

¹⁸ Палашевская И. В. Закон // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина.— М., 2007.— С. 73.

¹⁹ Там же.— С. 72.

²⁰ Мельникова А. А. Язык и национальный характер / Взаимосвязь структуры языка и ментальности.— СПб., 2003.— С. 135.

²¹ Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики.— Запоріжжя, 2008.— С. 78.

Історія становлення правових систем європейських держав споконвіків ішла пліч-о-пліч із намаганням розв'язати проблему «право — справедливість». Ще в античні часи тогочасні нормативні акти творили достатньо високий (щоб не сказати недоторканий) рівень права у свідомості громадян; вони не підлягали буденній політичній дискусії і могли бути змінені лише за особливих обставин. Хоча, з іншого боку, в суспільстві засуджувався правовий позитивізм. Так, Цицерон вважав найдурнішим припущення про справедливість усього, що записане в законах і взагалі у праві народів. Гострою була також проблема зневажання закону, свавілля сильних у ставленні до слабших, про що свідчать уже ранні твори грецької літератури, зокрема «Теогонія» і «Труди і дні» Гесіода²². У десятках латинських прислів'їв та афоризмів, що дійшли до нас з античних часів, а також доби Середньовіччя, Відродження і Просвітництва²³ (серед них і прислів'я, цитоване А. Мельниковою), висловлено домінуючу в цей час віру в силу і справедливість закону, хоча тоді ж побутували також паремії, в яких відображено негативне ставлення до закону і правосуддя. Впровадження християнства з його догматичним шануванням святості і непорушності Закону Божого²⁴, з одного боку, закріпило віру в правдивість суспільних законів, оскільки «уявлення про правовий процес як шлях здійснення правосуддя відповідало християнському розумінню порядку та права»²⁵, а з другого — проклало спершу непомітну (з огляду на суттєвий вплив язичництва), а згодом — чітко окреслену світоглядну межу між справедливим Божим законом і судом та суб'єктивним судом людським²⁶.

Діаметрально протилежні уявлення про закон були перенесені і в нові часи, що знайшло відображення в паремійних фондах більшості європейських мов. Паремії, що становлять тематичний блок «Закон і правосуддя» в зіставлених мовах (і російська мова не виняток), за характером оцінки законів можна умовно поділити на дві групи. Перша група прислів'їв і приказок передає віру в правдивість законів — основи суспільного устрою: *Law governs man, reason the law* (PDP, 152) — «Закон керує людиною, а здоровий глузд — законом»; *No man is above the law* (PWW, 219) — «Ніхто не є над законом»; *Recht bleibt allzeit Recht*²⁷ — «Закон залишається завжди законом»; *Zle czy dobre, prawo jest zawsze prawem*²⁸; *Kto bez prawa (zakonu) żyje, ten bez prawa (zakonu) ginie* (NKP 2, 1074); *Закон державу держить; Закон для громади — то уздечка для коня; Закону грошима не зламаєш*²⁹; *Где тверд закон, там всяк умен; На что и (всеу) законы писать, если (когда) их не исполняют (хранить)*³⁰; *Недолго той земле стоять, где*

²² Докладніше див.: Історія європейської ментальності / За ред. П. Дінцельбахера; пер. з нім. В. Кам'янець.— Л., 2004.— С. 539–604.

²³ Див.: Цимбалюк Ю. та ін. Біблійна мудрість у латинських афоризмах українською та англійською мовами : Науково-навч. посібник.— Вінниця, 2003.— С. 335–337.

²⁴ Пор. трактування закону в біблійних текстах і латинимовних пареміях й афоризмах (там же.— С. 114, 337).

²⁵ Історія європейської ментальності...— С. 572.

²⁶ Докладніше про формування народних уявлень про Божий закон і суд, що відображені в пареміях української й англійської мов, див.: Коцюба З. Г. Асоціативно-вербальні зв'язки в українських та англійських прислів'ях // Слов'янський вісник : Зб. наук. праць. Сер. «Філол. науки».— Рівне, 2006.— Вип. 6.— С. 126–127.

²⁷ Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. Перлини народної мудрості : Німецькі прислів'я та приказки : Посібник.— Вінниця, 2005.— С. 169 (далі — НП).

²⁸ Nowa księga przysłów i wyrażen przysłowiowych polskich : W 4 t. / Red. J. Krzyżanowski.— Warszawa, 1970.— Т. 2.— С. 1077 (далі — НКР).

²⁹ Прислів'я та приказки. Взаємини між людьми / Упоряд. М. М. Пазяк.— К., 1991.— С. 246 (далі — П-91).

³⁰ *Иллюстровъ І. И. Жизнь руссого народа в его пословицах и поговорках : Сб. рус. пословиц и поговорок.— 2-е изд., испр. и знач. доп.— СПб., 1910.— С. 39 (далі — ПИ).* Свідченням того, що в російській колективній свідомості первісно закони вважалися втіленням правди, є дані лексичного і фразеологічного рівнів: початкове значення лексеми *правда* в

учнут уставы ломать³¹. Прикметно, що лише у французькому паремійному корпусі не знаходимо власне французьких паремій, які б належали до цієї групи. Паремійні словники подають тільки відповідні скальковані латинські висловлювання (DPSM, 306), а вже найдавніші власне французькі прислів'я і приказки, наприклад відома з рукописних джерел XIII ст. паремія *Si veut le roi, si veut la loi* (DPSM, 307) — «Якщо хоче король, хоче закон», свідчать про суспільно встановлене верховенство людини над законом.

Другу (значно репрезентативнішу) групу паремій слов'янських, германських і романських мов становлять прислів'я і приказки, що передають негативне ставлення до закону й судочинства. Так, у всіх зіставлюваних мовах прижилося прислів'я грецького походження, що часто приписують афінському мудрецеві Солону (VII ст. до н. е.) або його сучасникові Анахарсісу (PDP, 153), в основі образної побудови якого — порівняння закону з павутиною, латинський відповідник — *Aranearum telis leges compares* (NKP 2, 1077): *Закон — павутина, в котрій муха пугається, а чміль пролітає* (П-91, 246); *Закон, что паутина: имель проскочит, а муха увязнет* (пД 1, 191); *Prawo jak pajęczyna: bąk się przebiję, mucha uwięźnie* (NKP, 2, 1076); *Laws catch flies but let hornets go free* (ODP, 446); *Geschriebenes Recht ist ein breites dünnes Netz: die Mücken bleiben drin hängen, die Hummeln brechen hindurch; Où la guêpe a passé le moucheron demeure*³². В українській, російській, німецькій та англійській мовах побутують також різнообразні еквіваленти цього загальновідомого прислів'я: *Ловить яструб безкарно кури, а голуба і за просо б'ють*³³; *Алтынного вора вешают, полтинного чествуют* (пД 1, 146); *Die kleinen Diebe hängt man, die großen lässt man laufen* (НП, 71); *Little thieves are hanged, but great ones escape* (PDP, 42) — «Малих злодіїв вішають, а великі уникають покарання». Ця сама думка висловлена в безобразній латинській паремії *Sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur* — «За малі злочини карають, а за великі прославляють» (ЛПП, 307), що має відповідники в англійському і французькому паремійних фондах: *Petty crimes are punished; great ones are rewarded* (PWW, 71); *Justice punit petits cas* (DPSM, 297).

До цієї ж групи паремій належить і відоме всім східнослов'янським мовам прислів'я *Закон — что дышло, куда повернешь — туда и вышло*, що, на думку А. Мельникової, передає особливості саме російського національного характеру³⁴, хоч уявлення про змінність, суперечливість законів є універсальними й об'єктивуються в паремійних корпусах більшості європейських мов. Скажімо, спільним для побутової свідомості носіїв німецької, французької, а також деяких західнослов'янських мов, і невідоме англомовним, є уособлене уявлення про «восковий ніс» закону. Паремійні словники подають суперечливу інформацію про походження міжмовних паремійних аналогів *Das Recht hat eine wäch-*

російській мові — звід законів, а фразеологізм *стать на правду* у старовину означав «іти на суд» (Даль В. Толковий словарь живого великорусского языка : В 4 т.— М., 1981.— Т. 3.— С. 379).

³¹ Даль В. И. Пословицы русского народа. Сборник : В 2 т.— М., 1984.— Т. 1.— С. 192 (далі — пД).

³² Гольдгардт-Ландау Г. М. Русские пословицы, поговорки, прибаутки и притчи в переводе на соответствующие им галлицизмы и германизмы.— Одесса, 1888.— С. 31 (далі — ГЛ).

³³ Прислів'я та приказки : Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк.— К., 1989.— С. 224 (далі — П-89).

³⁴ Загалом випадки трактування російських паремій, які мають аналоги в інших, передусім східнослов'янських, мовах як таких, що є виразниками власне російського національного характеру, у працях російських дослідників не поодинокі. Див., наприклад, спостереження над паремійною репрезентацією концептів «правда» і «брехня» (з посиланням на А. Вежицьку) у розвідці: Панченко Н. . Обман // Антология концептов / Под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина.— М., 2007.— С. 134.

serne Nase; *Les lois ont le nez de cire* — *Woskowy nos prawa*: Я. Кржижановський вважає польський варіант цієї паремії запозиченням, відомим уже з джерел 2-ї половини XVI ст. (НКР, 2, 1078); В. Мідер фіксує його як французьке прислів'я³⁵, а М. Малю — як чеське (DPSM, 307). Такі свідчення пареміографів дають підстави припустити, що назване прислів'я є середньовічним західноєвропейським паремійним утворенням. В англійському паремійному фонді зазначена ідеологема реалізується на національному ґрунті: *A coach and four may be driven through any Act of Parliament* (PDP, 153) — «У будь-якій постанові парламенту можна знайти лазівку»; *The law is not the same at morning and at night* (ODP, 446) — «Закон не однаковий зранку і ввечері»; *Every law has a loophole* (PDP, 153) — «Кожен закон має лазівку». Знаходимо також і власне польські паремії, які передають подібне ставлення до законів *W prawie tyle wybiegów, ile dziur w przetaku* (НКР 2, 1078); *Nie każde prawo, nie dla każdego i nie wszędzie sprawiedliwe będzie* (НКР 2, 1075).

Цікаво, що судження М. Салтикова-Щедріна про російські закони не оригінальне. Подібні міркування (але вже про американські закони) в 2-ій пол. XX ст. висловлював американський співак і пісняр Франк Зеппе, який вважав американців нацією законів — погано написаних і невдало впроваджених у дію (РВВ, 208). Априорі можна припустити, що подібну оцінку законам своєї держави могли давати в усі часи більше чи менше відомі представники різних націй.

Універсальною є думка про вирішальне значення сили у трактуванні закону, що була принесена в сучасні мови з латини — *Violentia praecedit jus* (НКР 2, 1078): *Де сила, там і закон*³⁶; *Сила закон переступає (ломим)* (пІ, 43); *Tam prawo, gdzie siła* (НКР 2, 1077); *Might is right* (PDP, 250); *Gewalt geht vor Recht* (НП, 115); *La raison du plus fort est toujours la meilleure* (DPSM, 215). Тривалість побутування цих паремій, а також їх багатоваріантність у всіх зіставлюваних мовах свідчать про незмінну актуальність вербалізованої ідеологеми. Частковою її реалізацією є також відображена в пареміях багатьох мов перевага сили грошей у тлумаченні закону: *Бідному з багатим судиться, то краще в морі втопитись* (П-91, 248); *С богатим не тягайся, с сильным не дерись* (пД 1, 132); *Prawa na pana nie masz* (НКР 2, 1075); *Possession is nine (eleven) points of the law* (ODP, 640) — «Власність — дев'ять пунктів закону»; *There's one law for the rich, and another for the poor* (PDP, 153) — «Один закон для багатих, інший — для бідних»; *Selon que vous serez puissant ou misérable les jugements de cour vous rendront blanc ou noir* (DPSM, 238) — «Відповідно до того, чи ви багаті, чи бідні, суд вас звинуватить або оправдає»; *Jamais vassal ne gagne à plaider à son seigneur* (DPSM, 237) — «Ніколи васал не виграв, судячись з вельможею».

У російській побутовій свідомості існує чітко поляризована оцінка слуг закону і самих законів, що виявляється в прислів'ях і приказках, побудованих на основі прийому контрасту: *Закони святі, да законники (судьи) супостаты* (пД 1, 191); *Вершено уставом, да верчено неправо* (там же, 129); *Суд прямой, да судья кривой* (там же, 131) та ін. Такий підхід до аксіологічного структурування дійсності в російській культурі не випадковий. Тенденція до дихотомного сприйняття світу і себе в ньому, будучи універсальною, водночас має певну національно-історичну специфіку. Російська культура середніх віків, на відміну від західної, характеризувалася принципово полярно-дуальною структурою: основні культурні цінності (ідеологічні, політичні, релігійні) в системі російсько-

³⁵ *Mieder W.* The Prentice-Hall Encyclopedia of world proverbs. A Treasury of Wit and Wisdom through the Ages.— New Jersey, 1986.— P. 269.

³⁶ Прислів'я та приказки. Людина. Родинне життя. Риси характеру / Упоряд. М. М. Пазяк.— К., 1990.— С. 410 (далі — П-90).

го середньовіччя були розміщені в двополосній ціннісній сфері, що була чітко розмежованою і позбавленою нейтральної аксіологічної зони³⁷. Ця особливість, цілком ймовірно, відбилася і в способі організації думки та структурі російських прислів'їв і приказок, в яких стилістичні прийоми контрасту домінують, на що вказує дослідження Т. Бочиної. Свідченням того, що протиставлення святості законів неправдивості суддів типове для російської побутової свідомості, є указ Петра I від 17 квітня 1722 р., в якому сказано: «Понеже ничто такъ къ управленію государствомъ нужно есть, какъ крѣпкое хранение правъ гражданскихъ, понеже всеу законы писать, когда ихъ не хранить, или ими играть, какъ въ карты, прибирая масть къ масти, чего нигдѣ въ свѣтѣ такъ нѣтъ, какъ у насъ было, а отчасти и еще есть, и зѣло тщатся всякія мины чинить подъ фортецію правды» (пИ, 39). Саме в силі і сваволі виконавців вбачає І. Іллюстров причини бездіяльності закону, оскільки, структуруючи прислів'я і приказки тематичного блоку «Закон», він так коментує одну з паремійних груп, що включає і вказані російські паремії: «Оскільки посадові особи у виконанні і застосуванні законів інколи поступають довільно, то російський народ, який зазнав усіх наслідків цього свавілля, з гіркою посмішкою визначає, що закон не діє при силі і сваволі виконавців» (пИ, 43).

Характерно, що в інших мовах цитовані вище російські паремії еквівалентів не мають, за винятком одного німецького прислів'я: *Das Recht ist wohl ein guter Mann, aber nicht immer der Richter* (ГЛ, 57) — «Закон — добрий чоловік, але не завжди суддя», а ставлення до суддів і адвокатів не в усіх культурах однозначно різко негативне. Найнижчу оцінку, що реалізується в десятках багатоваріантних паремій, вони отримують у колективній свідомості носіїв української, російської й англійської мов: *Кожен адвокат — крутий; Тільки адвокат і маляр можуть зробити з чорного біле* (П-91, 245); *З кого суддя взяв, той і правий став* (там же, 249); *Судья — что плотник: что захочет, то и вырубит* (пД 1, 131); *Судьям то и полезно, что в карман полезло* (там же, 132); *Скорее дело вершишь, коли судью подарить* (пД 1, 133); *A good lawyer must be a great liar* (PDP, 154) — «Добрий юрист мусить бути великим брехуном»; *The devil makes his Christmas-pies of lawyers' tongues and clerks' fingers* (PDP, 42) — «Чорт пече свої різдвяні пироги з язиків юристів і пальців канцеляристів»; *A lawyer's opinion is worth nothing unless paid for* (ODP, 447) — «Думка юриста не вартує нічого, доки за неї не заплатили». Звідси — паремії про неправдивість правосуддя: *В суді правди не шукають* (П-91, 248); *В суд пойдеш — правды не найдеш* (пД 1, 132); *Much law, but little justice* (PDP, 153) — «Багато законів, але мало справедливості». У польському і французькому паремійному корпусі такі прислів'я поодинокі: *Adwokaty lowią dukaty; Adwokat to kat* (NKP 1, 8); *Celui qui agit par procureur est souvent trompé en personne* (DPSM, 12) — «Той, хто діє через прокурора, сам часто обманутий», хоча в польській, як і німецькій, колективній свідомості побутує думка про залежність результату справи від моральних та професійних якостей судді чи адвоката: *Jaki sędzia, taki wyrok; Sędzia, co dary bierze, urzędnik, co się z chłopu brata, niepewni są* (NKP 3, 167); *Wie der Richter, so das Urteil* (НП, 240).

Таким чином, навіть частковий аналіз паремій тематичного блоку «Закон і правосуддя» української, російської, польської, англійської, німецької і французької мов вказує на те, що в усіх зіставлюваних культурах співіснує двояке ставлення до закону, що зумовлено історично, а також універсальними тенденціями розвитку суспільної свідомості, і не суперечить специфіці паремійного жанру з його тенденцією до акумуляції різних (часто протилежних) поглядів на

³⁷ Бочина Т. Г. Стилистика контраста : Очерки по языку русских пословиц.— Казань, 2002.— С. 8.

світ і людину в ньому. Однозначно негативне ставлення до слуг закону в російській побутовій свідомості, на що вказує аналіз паремій, не екстраполюється на самі закони, які в уявленнях росіян здебільшого є об'єктивною (іноді навіть сакралізованою) реальністю, що суб'єктивується в процесі застосування. Ця особливість, можливо, зумовлена тим, що в російській культурі традиційно закон юридичний і Закон Божий органічно поєднуються в узагальненому цілому, що знайшло відображення в російських лексикографічних джерелах³⁸. Очевидний дуалізм у трактуванні права, характерний для російської ментальності, Є. Фаріно виводить із загального культурного та релігійного дуалізму Росії, який виник у результаті прискороеного процесу прийняття християнства, що оминув довготривалий період пристосування. Це привело до дефіциту опосередковувальних адаптаційних механізмів³⁹.

Подібний різнобію у висновках, отриманих при тлумаченні особливостей вербалізації концептів, зокрема їх паремійної об'єктивації, не випадковий. Він зумовлений низкою чинників, серед яких чи не найголовніший — відсутність чітких критеріїв відбору матеріалу, а також урахування самого обсягу паремійної вибірки, залученої до аналізу⁴⁰. На це свого часу вказував ще В. Даль. Добірка прислів'їв, — зазначав він, — це звід народної премудрості і розмислів, це стогони і зітхання, плач і ридання, радість і веселощі, горе і розрада в особах; це цвіт народного розуму, самотності; це житейська народна правда. Що не дійшло до народу, не торкнулося життя-буття його, те не ворушило ні розуму, ні серця його, і цього в прислів'ях немає; що вплелося, добром чи лихом, у побут його, те і знайдете в прислів'ї. А щоб розпізнати це і дійти на цій основі правильних висновків про побут народний, потрібна не вибірка прислів'їв, які нам подобаються, а повне зібрання чи хоча б ціла чверть його⁴¹.

Незважаючи на аксіоматичність твердження про те, що характер і обсяг матеріалу дослідження зумовлює достовірність його висновків, чимало сучасних лінгвістичних студій (від окремих розвідок до дисертаційних і монографічних праць) виконано на основі паремійного матеріалу, відібраного з добірок прислів'їв і приказок, що становлять лише певну (здебільшого незначну) частину паремійних фондів мов. Здобутки пареміографів більшості сучасних слов'янських, германських і романських мов дають змогу дослідникам послуговуватися науково систематизованими паремійними словниками, що дають інформацію про тривалість побутування прислів'я чи приказки в мові, їх варіативність, іноді також походження, відповідники в інших мовах світу, вживання в художніх творах, періодиці. Щоправда, невеликі паремійні добірки також можуть мати певну інформативну цінність (за умови, що їх укладач — носій мови), оскільки свідчать про преференції мовців у виборі паремій, частотність їх побутування й опосередковано — про домінуючі позиції певних ідеологем у колективній свідомості носіїв мови.

У зіставних дослідженнях досі немає випрацюваних принципів аналізу різномовних паремій, що є ще однією з причин необ'єктивності висновків. Проте

³⁸ Степанов Ю. С. Закон // Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. — М., 1997. — С. 434.

³⁹ Farino J. Systemy prawa // Mentalność rosyjska. Słownik / Opr. i zred. A. Lazari. — Katowice, 1995. — S. 66–67.

⁴⁰ Про актуальність проблеми відбору матеріалу в дослідженнях з когнітивної лінгвістики див.: Кузнецов А. М. Когнитология, «антропоцентризм», «языковая картина мира» и проблемы исследования лексической семантики // Этнокультурная специфика речевой деятельности : Сб. обзоров. — М., 2000. — С. 18–19.

⁴¹ Даль В. И. Напутное // Пословицы русского народа. Сборник В. Даля. — М., 1984. — С. 13.

логічні засади будь-якого порівняння напрацьовані людською свідомістю ще задовго до їх наукового осмислення. Так, давнє (відоме з рукописних джерел XIII ст.) французьке прислів'я твердить: *Ce n'est pas comparaison de soie a miel* (DPSM, 99) — «Шовк з медом не порівнюють». Відображений у цій паремії емпіричний життєвий досвід, пов'язаний з образами, згодом ліг в основу одного з основних принципів дослідження різномовного матеріалу в традиційних студіях у царині зіставного мовознавства — принципу *зіставлюваності*, за яким мовні структури вважаються зіставлюваними, якщо їм властиві такі ознаки: 1) вони мають принаймні певну мінімальну кількість спільних характеристик; 2) ця спільність є перспективною для подальших досліджень⁴². Неврахування цього принципу при аналізі паремійного матеріалу в цитованому дослідженні А. Мельникової привело до зіставлення незіставлюваного: латинської і російської паремій, що репрезентують не лише часово дистанційовані культури, але й належать до різних груп паремій тематичного блоку «Закон» у зіставлюваних мовах, які об'єктивують протилежні ставлення до закону. Останні цілком закономірно можуть співіснувати в межах одного паремійного корпусу як відображення неоднорідності уявлень про об'єкт вербалізації у побутовій свідомості.

Загалом проблема еквівалентності зіставлюваних об'єктів є фундаментальною для культурологічних досліджень різного спрямування, адже ступінь методологічної цінності певної теорії для зіставного дослідження залежить передусім від того, наскільки адекватними є критерії, що обмежуватимуть суміщення об'єктів дослідження якісно різного характеру, і завдяки яким зіставлювані системи можуть бути віднесені до розрядів еквівалентних, однопорядкових або нееквівалентних, неоднорядкових об'єктів⁴³.

Специфіка паремійного матеріалу зумовлює також необхідність урахування в зіставних студіях при його використанні принципу *системності*, який ґрунтується на тому, що зіставлення не може ґрунтуватися на штучно ізольованих одиницях, лише на системних зв'язках між елементами мови⁴⁴. Об'єктивність висновків як зіставного, так й одномовного дослідження може забезпечити лише системний аналіз усіх паремій відповідного тематичного блоку чи групи однієї чи кількох мов із урахуванням їх зв'язків із елементами інших мовних рівнів. Універсальною характеристикою більшості паремій є їх цитатний характер, а за допомогою цитати, вирваної з контексту, як відомо, можна довести будь-що. Тому в паремійному аналізі мікроконтекстом, що визначає статус прислів'я чи приказки у мовній системі, виступає паремійний фонд мови, а макроконтекстом — увесь історико-культурний фон, на якому творилася й побутувала дана паремія.

Прислів'я і приказки здавна (здебільшого в пареміології) традиційно досліджуються на рівні мотивів, образів чи окремих паремійних зразків, кожний з яких вважається завершеною ідейно-художньою єдністю. Такі підходи до аналізу прислів'їв і приказок прийнятні і в зіставних студіях, однак, на думку Е. Кокаре, найоптимальнішим є зіставлення окремих паремій, оскільки при зіставленні на рівні образів паремійні одиниці з однаковою семантикою здебільшого аналізувалися б нарізно, адже для передавання одного змісту навіть у пареміях одного народу часто використовуються найрізноманітніші образи. Зіставлення на рівні мотивів також проблематичне, оскільки, з одного боку, мотив і прислів'я (чи

⁴² Юсупов У. К. Сопоставительная лингвистика как самостоятельная дисциплина // Методы сопоставительного изучения языков.— М., 1988.— С. 11.

⁴³ Маркарян Э. С. К задаче установления видов эквивалентности культурных явлений (на примере сравнительного изучения культур Востока и Запада) // Культурное наследие Востока. Проблемы, поиски, суждения.— Ленинград, 1985.— С. 332–333.

⁴⁴ Юсупов У. К. Знач. праця.— С. 11.

приказка) часто є ідентичними поняттями, а з другого, — мотив може об'єднувати тематично подібні тексти, що належать до різних жанрів фольклору⁴⁵. Проте незважаючи на застереження Е. Кокаре, у сучасних інтердисциплінарних дослідженнях із залученням паремійного матеріалу усталеним є аналіз прислів'їв і приказок як на рівні окремих одиниць (як у цитованих вище працях), так і на рівні образів, позаяк «ментальна структура паремійно профільованого концепту базується на тих же компонентах, що й структура лексикалізованого концепту — на понятті, образі, оцінці. Проте домінуючим тут є перцептивно-образний компонент, бо саме він відбиває морально-дидактичну спрямованість паремій»⁴⁶.

Пошуки образних втілень народних уявлень про світ і людину в ньому, закодованих у пареміях, у сучасних лінгвістичних студіях здійснюються через методику реконструкції гештальтних метафор⁴⁷, результати яких підтверджують думку про те, що концептуальне осмислення категорій культури знаходить своє втілення в системі образів, які є своєрідною нішею для кумуляції світогляду народу⁴⁸.

Образна структура паремій як джерело пізнання етнічних особливостей свідомості є об'єктом зацікавлення етнопсихологів, оскільки вони, як і лінгвісти, вбачають у пареміях знаряддя етнопсихогенезу, адже «народно-поетичні образи визначають наше сприйняття світу значно сильніше, ніж нам звичайно здається, оскільки саме з них починається актуалізація дитини»⁴⁹. С. Таглін, вважаючи паремії етнічними специфікаторами асоціативних структур свідомості, твердить, що соціальні умови побутування етносу, тип його господарської діяльності визначають не лише конкретний набір паремійних образів, тобто зумовлюють їх етнічну варіативність, але визначають і саму ієрархію сфер, з яких почерпнуто ці образи⁵⁰. Дослідник зводить паремійні образи до трьох класів: «людина», «дика природа», «домашнє господарство» і на основі аналізу паремій, куди зараховує прислів'я, приказки, загадки, а також ідіоми, будує профілі асоціативних реакцій етносів і говорить про домінування образів певних класів у пареміях різних мов. Розбіжності в образності тотожних за змістом російських та українських паремій він пояснює відмінністю образних профілів українців і росіян, за якими російський етнос схильний віддавати перевагу образам, пов'язаним із людиною, а українці — образам, пов'язаним із домашнім господарством⁵¹. Проте аналіз російсько-українських паремійних пар-відповідників, наведених для ілюстрації етноспецифіки образного профілювання, а також їх аналогів і відповідників у паремійних корпусах інших європейських мов і в самих зіставлених мовах свідчить про відсутність суттєвих підстав для таких далекосяжних висновків. Наприклад, невідомо, чому саме прислів'я *Замкнув стайню, як коні вкрали* С. Таглін подає як український відповідник російського *После*

⁴⁵ Кокаре Э. Я. Критерии интернационального и национального характера паремий // Типология и взаимосвязи фольклора народов СССР.— М., 1980.— С. 160–162; Кокаре Э. Интернациональное и национальное...— С. 23–27.

⁴⁶ Приходько А. М. Знач. прая.— С. 117.

⁴⁷ Див.: Близнюк О. О. Концепти життя і смерть: лінгвокультурологічний аспект (на матеріалі паремійного фонду української та італійської мов) : Автореф. дис. ... канд. філол. наук.— К., 2008.— 20 с.; Zwierzyńska A. Wyidealizowane modele kognitywne pojęcia «miłość» i «love» przedstawionego w przysłowiaach polskich i angielskich — porównanie // Język a kultura / Pod. red. I. Nowakowskiej-Kempnej.— Wrocław, 1992.— Т. 8.— С. 91–112.

⁴⁸ Телия В. Русская фразеология : Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты.— М., 1996.— С. 247–250.

⁴⁹ Костомаров В. Г., Бурвикова Н. Д. Современный русский язык и культурная память // Этнокультурная специфика речевой деятельности : Сб. обзоров.— М., 2000.— С. 33.

⁵⁰ Таглін С. А. Паремия как этнический спецификатор...— С. 95.

⁵¹ Таглін С. Про народні паремії...— С. 26.

драки кулаками не машут, адже в українському паремійному корпусі побутує його аналог *Після бою кулаками не махають*, а також однобразний відповідник *Хоробрість після бою нічого не варта* (П-91, 268). Що ж до прислів'я *Замкнув стайню, як коні вкрали*, то хоч воно і не поширене в російській мові, однак є набутком не лише української колективної свідомості. У певних варіантах (однак завжди зі збереженням образів) воно відоме й іншим мовам, зокрема польській, німецькій, французькій, англійській: *Po skodze mądry zamknął stajnię, jak mu konia ukradli* (NKP 3, 399); *Den Stall zutun, wenn's Pferd davon gelaufen* (ГЛ, 132); *Il est trop tard pour fermer l'écurie quand le cheval s'est sauvé* (DPSM, 455); *Quand le cheval est volé, on ferme la porte de l'écurie; Il est trop tard de fermer l'écurie (l'étable) quand les chevaux sont dehors (n'y sont plus)* (ГЛ, 132); *It's too late to shut the stable door after the horse has bolted (has been stolen)* (PDP, 220). Якщо вважати цю паремію свідченням домінування образів зі сфери домашнього господарства у свідомості носіїв української мови, то її поширення в названих мовах заперечує інше твердження С. Тагліна про те, що «орієнтація на людину є пріоритетом західної цивілізації»⁵².

На довготривалість побутування реалізованої тематичної моделі в європейських мовах вказує її вербалізація в латинському паремійному корпусі. Характерно, що тут також знаходимо паремії, образна структура яких пов'язана з домашнім господарством: *Sero paras stabulum tauros iam fure trahente* — «Пізно лагодити стайню, коли злодій вже тягне волів» (ЛПП, 314); *Nil iuvat amisso claudere septa grege* — «Не допоможе огорожа, коли пропало стадо» (там же, 223), хоч інше прислів'я цієї ж групи побудоване на основі образів, що належать до класу «людина» — *Post mortem medicina* — «Після смерті лікування» (там же, 271).

Аналіз різномовного паремійного матеріалу свідчить про те, що досліджувана тематична модель має широку реалізацію в усіх зіставлюваних мовах, при цьому вона об'єктивується через образи, що репрезентують усі вказані класи: «людина» — *Після смерті пізно каються* (П-90, 194); *Спихватился шапки, когда головы не стало* (пД 2, 122); *Схватился Савва, как жена сшила саван* (там же, 123); *After death the doctor* (ODP, 6) — «Після смерті — лікар»; «домашнє господарство» — *Пізно колодязь копати, як хата горить* (П-89, 147); *Привів коня кувати, як кузня згоріла* (П-89, 164); *Гусей перебьем, так и дыры* (в огороде) *позаткнем* (пД 2, 122); *После рубанка теслою* (там же, 123); *Wenn's Kalb gestohlen ist, bessert der Bauer den Stall* (ГЛ, 132) — «Коли вкрали теля, тоді селянин лагодить стайню»; *Man jagt die Katze zu spät vom Speck, wenn er gefressen ist* (НП, 151) — «Запізно кицю відганяти від сала, коли його з'їли»; *When the house is burned down you bring water* (PDP, 219) — «Коли хата згоріла, ти приносиш воду»; «дика природа» — *Після літа та в ліс по малину; Прошло літо — не ходи в луг по калину* (П-89, 80); *Опустя лето, в лес по малину; Упустя время, по грибы, да еще с большим кузовом* (пД 2, 123); *A tard crie l'oiseau quand il est pris* (DPSM, 455) — «Пізно кричати пташці, коли вона попалася» тощо. Деякі паремії аналізованої групи мають однобразні еквіваленти й аналоги в різних мовах: *Пізно берегти вино, коли бочка порожня* (П-89, 143) — *Поздно беречь вино, когда бочка пуста* (пД 2, 122) — *Zum Fasse sehen, wenn der Wein im Keller fließt* (ГЛ, 132) — «Подивитися до бочки, коли вже вино тече у підвалі»; *После ужина горчица* (пД 2, 123) — *After meat, mustard* (ODP, 6) — *C'est la moutarde après le diner* (DPSM, 507). Відповідники російського прислів'я *Парнишка ввалився, так и колодезь накрыли* (пД 2, 122) у польській і німецькій мовах мають варіанти, що будуються на образах, які належать до різних класів, пор.: *Późno nakrywać studnię, gdy już w niej dziecko utonęło; Kiedy ciele w studnię wpadnie, to ją wtenczas*

⁵² Там же.— С. 27.

przykryją (NKP 3, 342); *Wenn das Kind ertrunken ist, deckt man den Brunnen zu* (ГЛ, 132) — «Коли дитина втопилася, тоді накривають колодязь»; *Wenn's Kalb ertrunken ist, deckt der Bauer den Brunnen zu* — «Коли втонуло теля, тоді селянин закриває колодязь». Це є ще одним підтвердженням універсальності тенденції до використання найрізноманітніших образів для передачі одного змісту в пареміях, зумовлене ситуативністю їх творення і побутування. Кількісні та якісні характеристики образів, які становлять образну структуру прислів'їв, імовірно, більше залежать від актуальності вербалізованого змісту, що зумовлює варіативність паремій, ніж від профілів асоціативних реакцій відповідного етносу. В окремих випадках паремійні образи мають під собою історичну чи легендарну основу. Таким є, наприклад, англійське прислів'я *When the daughter is stolen, shut Pepper Gate* — «Коли дочку вкрали, зачиніть Пепперські ворота», яке також належить до названої групи паремій. Його виникнення пов'язують із історією викрадення дочки мера міста Честер. Кажуть, що мер наказав замкнути ворота, через які коханий його дочки викрав її, вже після події (PDP, 220).

Аналіз українських відповідників російської приказки *Я ему про Ерему, а он мне про Фому* теж не підтверджує достовірності висновків С. Тагліна. Так, в українському паремійному корпусі, крім відповідника *Я йому про індики, а він мені про кури дикі*, запропонованого дослідником, знаходимо більше десятка різнообразних еквівалентів названої паремії, які реалізують тематичну модель, закладену в латинській приказці *Ego de aliis loquor, tu de cepis respondes* — «Я говорю про одне, а ти у відповідь про цибулю» (ЛПП, 109): *Він мені про куму, а я про Фесьчину хату* (П-90, 222); *Хто про що, а я про Параску*⁵³; *Йому кажи «тату», а він каже «кату»* (Номис, 186); *Хто про що, а він про Наливайка* (там же, 132); *Ти йому про образи, а він тобі про гарбузи* (П-90, 399); *Ти йому образи, а він тобі луб'я* (Номис, 186); *Дід за образи, а баба за гарбузи* (П-90, 149); *Дід про хліб, а баба про фіялки* (там же, 150); *Я говорю о рибі, ти відповідаєш о раках* (П-89, 233); *Йому про коня, а він про вола* (Номис, 186); *Їй кажеш «овес», а вона каже «гречка»* (там же, 37). Не дивно, що і в російському паремійному фонді зафіксовано приказки цієї групи, в основу яких також покладено образи, що належать до класу «домашнє господарство», наприклад: *Я про сапоги, а он про пироги* (пд 1, 357); *Я ему про ремень, а он мне про лыко* (там же, 358).

Так само й у випадку з прислів'ям *Снявши голову, по волосам не плачут* (український відповідник *Пізно плакати за волоссям, коли вже голову зняли* — П-91, 195), що є лише однією з російськомовних реалізацій тематичної моделі, вербалізованої в латинській паремії *Periit maius, pereat minus* «Пропало багато, хай пропаде і мало» (ЛПП, 265). І в російській, і в українській мовах ця паремія має чимало синонімів, пов'язаних з образами класу «домашнє господарство»: *Пропал конь, так и обротъ в огонь* (пд 2, 163); *Взяв коровку, возьми и веревку (и подойник)*; *Украли топор, так и топорище в печь* (там же, 164); *Пропає батіг — пропадай пужално* (П-91, 52); *Взяв чорт корову, нехай же і теля візьме* (П-98, 156); *Коли пропає віл, то пропадай і батіг (ярмо)* (П-91, 98). Таких паремій в обох мовах більшість. Серед них і прислів'я *Пропає кінь — і узду кінь* (П-89, 164), запропоноване С. Тагліним, що навряд чи може служити ілюстрацією дивергентності образних профілів українців і росіян.

Різнообразними є також українські еквіваленти російської паремії *Ради милого дружка и сережку из ушка; Для милого друга и вола и плуга* (Номис, 133); *Для милого дружка и сережки з вушка; Для милого (друга) сім миль не Україна (не до рога)* (П-90, 59).

⁵³ Українські приказки, прислів'я і таке інше / Впорядкував М. Номис.— Торонто ; К., 1993.— С. 132 (далі — Номис).

Таким чином, якщо навіть і припустити, що варіативність паремійних образів є етнічно зумовленою, зіставний аналіз систем образів різномовних паремій повинен ґрунтуватися не на довільно відібраному матеріалі, а охоплювати якщо не весь паремійний корпус, що є кількісно і якісно відкритою системою, то принаймні якнайповнішу його частину. Подібне дослідження доцільно було б проводити із залученням елементів квантитативного аналізу, що дало б змогу чіткіше простежити преференції етносу у виборі образів. Крім того, важливо враховувати й те, що при закономірній варіативності образів спільних для всіх культур класів значна частина образів у пареміях народів, які проживають у подібних географічних і соціальних умовах, усе ж буде спільною, що зумовлює як творення прислів'їв і приказок на однаковій образній основі, так і їх безперешкодне проникнення з мови в мову народів-сусідів, про що свідчить існування сотень однообразних паремій у різних мовах європейського проverbs'яльного простору. Е. Кокаре твердить також про подібність основних принципів виникнення образів у різних народів⁵⁴, що вказує на можливість незалежного виникнення паремій, які мають подібну або ідентичну образну побудову.

Узагалі будь-яке дослідження, яке ґрунтується на аналізі прислів'їв і приказок однієї чи кількох мов, має брати до уваги універсальний характер паремій, що при врахуванні їх специфіки і дотриманні відповідних чинників аналізу⁵⁵ дає змогу простежити як національну специфіку світогляду творців паремійних фондів мов, так і загальнолюдські особливості мислення й універсальну здатність людини до образного передавання уявлень про світ.

(Дрогобич)

Z. H. KOTSIUBA

PAROEMIAS AS AN OBJECT OF THE ETHNOLINGUOPSYCHOLOGICAL RESEARCH

The article focuses on the analysis of various approaches to the research of paroemias in cognitive, lingocultural, ethnolinguistic, and ethnopsychological studies; it elucidates some reasons which cause discrepancy in conclusions, which are based on the analysis of paroemias in monolingual and contrastive researches.

Key words: paroemia, object / way / principle / of analysis, national, universal.

⁵⁴ Кокаре Э. Параллели в латышских, литовских и русских пословицах и поговорках // Фольклор балтских народов.— Рига, 1968.— С. 250–251.

⁵⁵ Про чинники дослідження універсального й національного в паремійних фондах мов див.: Коцюба З. Г. До питання про пареміологічний парадокс // Мовознавство.— 2006.— № 4.— С. 41–53.